

81
П18

**ПАРАДИГМЫ
АНТРОПОЦЕНТРИЗМА**

Библиотечка «Саксагани»

КУЖІЛЬНА Л. В.
Кривий Ріг

ПОЕТИ І ПРОРОКИ

В поезії Л. Костенко ми споглядаємо теперішнє, котре творить майбутнє. Переживати її поезію - значить вічно прагнути до ідеї і не досягти її (ідея - це платонівський ейдос). Крім того, вона "стоїть на числі, адже без числа нема роздрібнення, а значить нема і розуму" (б. с 158). А число в свою чергу є рухомий спокій самототожнього розрізнення (або "одного", "цього", "сутнього"). Тому в поезії Л. Костенко, як певним чином із музици, існує три важливих шари: "число", "час" і "вираження часу", а сама поезія є чисто алогічно виражена предметність життя чисел, або, вірніше, "вираження цього життя чисел" (б, с137, 141, 190). Таким чином, Л. Костенко володіє не тільки таким словом, яке є цілісно-мислительна сутність, а і словом диференціюючим, виділяючим, розділяючим, тобто логосом (б, с20), її діалектика художнього бачення світу - це "логос про ейдос" (б, с20). А діалектика в області ейдоса абсолютна (б, с75), вона "володіє абсолютно універсальним характером, захвачуючи все мислиме і уявні типи буття" (б, с73). З огляду на це зрозуміло, чому модернізмом називають все вічне, "це винахід не Джойса, Паунда, навіть не Малларме, Бодлера і Мане, але Війона, Босха, Брандта, Рабле, бо тільки нове слово одержує право на вічність" (1, с336).

Кипить у нас в артеріях сучасність

Нас із металу виклепає модерн

(5, с27)

Адже у слові, яке вічне, або в модернізмі, присутня абсолютна

діалектика і тому кожна найдрібніша категорія (іх п'ять, див 7, с264) відіграє роль першоединого, із котрого витікають всі останні потенції (7, с264).

Л. Костенко, як наприклад і Ф. М. Достоевському, було властиве відчуття цілісності в розумінні взаємопов'язаності часів, тому звучать всі поезії "голосц віків". Спостерігаються накладання образів сучасності на літературний матеріал минулого, а світова література розглядається як єдиний організм, що розвивається.

Л. Костенко хвилює доля ідей, історія трансформації. "Замість Бога-людини ми тепер маємо людину-Бога. Змінився лише порядок слів. Та хіба різниця між Богом-людиною і людиною-Богом така вже велика" (4, с40). Цікаво, що "текучу дійсність" (категорія Ф. М. Достоевського) Л. Костенко протиставляє історичній, тій, яка склалась. Саме утвердження "двосвітовість", як існування протилежностей, одночасно і в їх роздільності, і в їх єднанні (4, с44-45). Л. Костенко обмірковувала у зв'язку зі специфікою української національної ідеї. Те, що суспільство йде по шляху, який відділяє його від ідеалу єднання, сприймається письменницею як хвороба, біда, трагедія і естетично як дисгармонія (9, с41).

Во що ж громадськість? Всі, але не кожний.

Ще поки хтось їй совість розгойда

(5, с240)

Якщо Бог у Достоевського виступає у ролі "кантівського категоричного імперативу, котрий коректує мораль" (4, с53), то Бог у Л. Костенко - це така ж реальність, як і все інше, це причина моралі, творчості, буття, це злиття індивідуальної свідомості з предметом пізнання, це сокровенне "Я" кожної людини.

Я дерево, я сніг, я все, що я

(5, с10)

"Радикальна зміна можлива лише шляхом внутрішньої роботи людського духу, усвідомлення людиною своєї сутності, шляхом самоусвідомлення" (8, с56)

Достоевський, рішуче не приймає абсолютизації середовища, яка притаманна вульгарному матеріалізму. Не без підстав вважає таку теорію соціально небезпечною, тому, що з її допомогою можна легко виправдати і пояснити ббудь який злочин проти моралі. І і дратувало фактичне позбавлення особистості в людині. Якщо за людину все уже вирішено, її вчинки фатально обумовлені, вона сама знищується як особистість, перетворюється в функцію (1, с57).

Був тридцять сьомий. Він вслухався: кроки

(5, с20)

Вона вірила в безкінечну силу людської душі, яка торжествує над всіляким зовнішнім насильством, і над всяким внутрішнім падінням (6, с59). Адже "велика думка - це частіше всього почуття, котре довго іноді залишається без відзначення. Це завжди було те, із чого витікало живе життя, тобто не розумове і не створене а, навпаки, ненудне і веселе" (4, с68).

О люди, хто ви! Хто ви? Хто ви?

(5, с231)

Особистість має свободу вибору між добром і злом, і відповідальність повністю покладається на неї. Свобода виступає при цьому як вищий вияв людської природи. У мистецтві, як відомо, свобода повністю проявляється в трагічному (4, с77).

Я задихаюсь, я вмираю

Товар лицем, лице товаром

Я й те, що виграю програю

Я запущу в них гонораром

(Б. с231)

Особливо цікава функція "роздвоєності", з якою М. Бахтін пов'язує означення письменника у просторі. А оскільки у Л. Костенко простір і час це одне поняття, то і "двійники" вона використовує у найрізноманітніших значеннях - це як боротьба між добром і злом в людині, це і варіанти одного і того ж образу.

Безумовно, що і перше ("широкість" як елемент концепції особистості) і друге (творчий прийом, який втілює цю концепцію) мають основу: подія, людина, сутність і особистість. У обох письменників двійництво проявляється у вигляді рефлексії, яка може розглядати як наявність морального самоконтролю, що забезпечує етичну цільність вчинків героїв:

Він уже пише безкінечність

(Б, с223)

"Вся дійсність не вичерпується насущним, бо величезною своєю частиною заключається в ньому у вигляді ще не висловленого майбутнього Слова. Зрідка з'являються пророки, котрі угадують і висловлюють ще не цілісне слово" (4, с98).

Таким стало

художнє слово Л. Костенко.

Погасли критерії

А він ... Він-лев. Пішов у пустелю.

Він мав небо. Ми маємо стелю.

(Б, с230)

Метод Л. Костенко, близький до наукового, зокрема до наукового методу Ейнштейна. (4, с103) Істина не може бути пізнана шляхом виключно розсудкового розуму.

Ідея у Л. Костенко, як і у Ф. Достоевського - це вища точка естетичної програми, де сходяться естетичне і етичне.

Особистість Бога або Космосу чи Христа в народному розумінні втілює естетичний ідеал, в котрому зливалась краса, істина, вища моральність.

Ісус Христос розп'ятий був не раз
(5, с366)

Отже, краса - це мистецтво. Але не тільки. Це постулат розуму. Це добро. Не випадково обидва письменники виділили образ Дон Кіхота як прекрасний.

у полі, між козацькими могилами
мій Дон Кіхот шукає вітряка
(5, с176)

Не випадково Л. Костенко фундаментально розробляє постулат Ф. Достоєвського, що людина може леліяти в душі одночасно два ідеали - "мадонський" і "содомський". Перший високий і духовний, в естетичному втіленні злитий з етичною висотою, другий - низький, гріховний, пов'язаний з красою тілесною, чуттєвою.

Духовне, яке просвічує через тілесне, робить красу справжньою, людською, надає їй етичного змісту.

Не встигнеш людям передати й досвіду
Лиш блискавки напишуть від руки
Як ти загинув, Дон Кіхот, в досвіті,
Шукаючи грохучі вітряки

(5, с176)

Л. Костенко виявляє особливу увагу до трагічного типу - типу смерть - воскресіння, яке коріниться, очевидно, в глибокій давнині і біля джерел духовної культури.

Ніякі людські падіння не кінечне, лише людина знайде в собі людину.

А той вітряк давно вхопили

Пірнає в хмару місяць - дармовис

І ніч глуха і поле перекопане

(5, с176)

Тільки самосвідомість забезпечує свободу вибору, тобто усвідомленого вибору. Як не мучить самосвідомість і як не небезпечні їх шляхи, тільки через неї здійснюється моральний прогрес.

Поверховий розум розуміється як "чорт" (3, с137-138), а глибинний як "Бог". Обидва письменники виражають у цих образах своє ставлення до двоєвір'я (3, с313) як лицеміртва. Своє старе закорінилося так, що його нове грязьке не могло заступити. Віру прийняли, а мови були позбавлені. Це і є джерело нашої духовної катастрофи.

Невже я з"ім те яблуко - гібрид,

Що навіть дух його мені набрид?

(5; с5)

Такі паралелі, очевидно, можливі тому, що обидва письменники орієнтувалися на класичну культуру: їх зближує антропоцентризм, теорія пізнання, орієнтована на суб'єкт.

Л. Костенко - це всевіт, щось безкінечне, невичерпане, бездонне в розумінні Духу.

Наслідуючи Гераклітову ідею про животворне значення добра і зла, вона зближує, як і Влейк, небо і пекло. Без суперечностей нема розвитку: пекло - це коли людина задихається в плотських бажаннях. Л. Костенко загалом цікавить поезія бароко тридцятирічної війни. Поети цього часу нею сприймалися як сучасники. Їх творчість, як і Л. Костенко, підтримувала скорбота. Але тоді вона була конкретною, а тепер апокаліптичною.

Затули свої очі долонями сліз

Занімії, наче знаки наскельні.
Ми нащадки героїв, співців і гульвіс,
Ми тепер такі безшабельні

(5, с174)

Вона змогла знайти не тільки символ, а і метафору таку, що робить стиль відносно довговічним (2, с439)

І немає у тебе Гомера

(5, с439)

Але в цілому, в парадоксах і проблемах перед нами постає справжній гуманіст, який поступає кричачий: "Осанна, осанна, осанна." Осанна людині: людина слабка і мала тріска в руках провидіння (2 с451)

І плаче коник серед трав - нема мелодій

Донна (5,с321)

Л. Костенко і Донна. Бражає все своїм розкладом і руйнуванням: людина, природа, земля, куля, всесвіт. Причому вона використовує символ, який іноді сприймається як пафос середини і гармонія, що лежить десь у вічності - живий Бенкет. Життя їй уявляється суцільним стражданням, адже "демократія це завжди псевдовожді, котрі для досягнення своїх корисливих цілей, узурпують голос народу" (2 с439)

Л. Костенко обмірковує вигнання, батьківщини завжди проганяли кращих, особливо болить їй тотальне вигнання цвіту нації: цілих співтовариств, інтелектуальних інститутів і культур.

Сім'я вже вільна і нова

Та тільки мати ледь жива

(5, с156)

Вона "ненавиділа безликість юрми, ту дійсність, що її оточувала і весь свій талант, всю свою іронію вилила у розвінчання

бездуховності і снобізму людських мас. Вона гіперболізувала одну з важливих істин винесених із життя - мистецтво задихається в атмосфері, воно віддане на поталу без-духовності" (2, с530). Так і хочеться сказати: "Гофман". Саме він ввів у користування ідею двійництва і втрати людиною індивідуальності, душі.

Саме він передбачив дальдовський парадокс, неначе не театр виникає із життя, але життя - із театру. Для Л. Костенако "поезія - засіб об'єднання людей в живу, складну інтимну цілісність. Гармонійне суспільство - це тільки повторення гармонії мистецтва (2, с443). Чому не Гельдерлін?

Золото мистецтва з переляком сплавити, добути з брехні - ненадійна алхімія (5, с143)

Для неї "міф - це вузол, де поезія і музика, релігія сплетені. Проблема Вагнера, проблема генія і маси, проблема розуміння і визнання, очевидно, вічна (2, с708).

А геніальні поети такі бездарні

(5, с175)

Ій також близький Потреамон, який був "декадентом і символістом-декадентом душевної правди і символістом правдивого життя. Бо життя - це і є втілення декаданса, а правда сповнена символів" (2, с130)

Вона вірить в безкінечні непримітні і неповторні звуки між видимим і невидимим. Вірить в свого роду Вихідну світову гармонію, в силу якої певні абстрактні ідеї повинні викликати в досконалих розумах певні, відповідні цим розумам символи. Тобто точно установлені відповідності між світом абстрактним і світом фізичним, установлені спершопочатку, що божественний розум несе в собі синоктичну картину цих стійких паралелей і що саме поет відкриває, вони виникають в його свідомості з такою очевидністю,

що уже немає необхідності їх доводити (2, с255)

Безсмертний Малларме!

Л. Костенко, "в своїй роботі над виявом прихованих багатств мови користується сам тим, що може дати мова анетична (жест), мова графічна (ієрогліф), написане слово, мова звукова (2, с454) Джайс.

У творчості Л. Костенко "вдень і вночі, порами року, епохами і культурами, міфічне минуле - не просто попередній час а сакральний, першопочатковий, божественний пра-час, особливий стан першотворення, який передує початку відліку: час богів і час людей, постійність- проминання" (2, с470).

Л. Костенко "удався унікальний в історії літератури досвід, в якому слова очищались від змісту і використовувались так, наче вони були позбавлені всякого змісту. При цьому вона прагнула і небезуспішно - знайти прямий зв'язок між дійсністю і літературним вираженням" (2, с454) Стайн.

Для Л. Костенко "міфічний згин необхідний як декорація безчасовості тієї вічності, на підшурівках котрої життя програє свій фарс. Але міф не тільки згин, але і спосіб контролю неконтрольованої сучасної історії. Щоб краще зрозуміти хаос того, що відбувається, треба добре розглянути його крах" (2, с526)-Еліот.

Як бачимо, Дух - високий пристосованець, але сам невловимий. Важлива не незакінченість, а внутрішня незавершеність кожної думки, кожної репліки, кожного слова. Л. Костенко зрозуміла велике значення традиції, яку не можна успадкувати, а можна виробити наполегливою працею.

Це передбача наявність у поета історичного чуття, котре обов'язкове для всіх, хто хоче залишитись поетом.

Вивчаючи історію європейської поезії, бачимо як тісно

переплітаються нитки взаємних впливів.

Життя - це оббирання з реп"яхів
Що пазурами уп'ялися в душу

(5, с178)

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарин М. И. Пророки и поети: В 2т.: М: Терра, 1992-Т.1. с. 336 Далі за цим виданням, вказуючи сторінку.
2. Гарин М. И. Пророки и поети. В 2т. М: Терра. 1992.-Т.2.-с.130
3. Іларіон (митрополит) Дохристиянські вірування українського народу. К.: Обереги, 1994. с137-138.
4. Кашина Е. В. Естетика Ф. М. Достоевского. 2-е изд. М. Высшая школа, 1989.-с. 40. Далі за цим виданням, вказуючи в дужках сторінку.
5. Костенко Л. В. Вибране. К. Дніпро.-с.27. Далі за цим виданням, вказуючи в дужках сторінку.
6. Лосев А. Ф. Битие. Имя. Космос. (Сост. и ред. А. А. Тахо-Годи. М: Мысль 1993.-с.158. Далі за цим виданням вказуючи в дужках сторінку.
7. Лосев А. Ф. Миф. Число. Сущность. (Сост. А. А. Тахо-Годи. Общ. ред. А. А. Тахо-Годи. И И. И. Маханькова. -М.: мысль.-с. 264
8. Павленко В. Н. Таглин С. А. Введение в этническую психологию. Харьков.: ХДУ.-С. 56. Далі за цим виданням.
9. Подолинський С. А. Життя і здоров'я людей на Україні. -Менева, 1878.-с. 41.